

Európa a szomszédban van

Az 1945. utáni szlovák költészet antológiájáról

„Mielőtt versolvasás mellett döntene, fojtsanak el földrajzot, freológiai, minden emléket.” – írja Vojtech Michálik, a kötet legelső, legidősebb, ám meglepően fiatalos hangú szerzője, a *Bevezetés a versolvasásba* című, a *Gyűjtőpont* olvasói programversekét is fölfogható művében. Sorai lényeges igazságra világítanak rá: tapasztalatom, hogy nem csupán az átlagolvasónak, de az irodalommal hivatásszerűen foglalkozók jelentős hányadának is több-kevésbé fehér folt közvetlen szomszédaink irodalma-művészete, s különösképpen az költészetük. Szomorú tény, hogy egy-egy néven, s néhány kampányjellegű „blokkosított” folyóiratközlés halvány emléken kívül mást alig mutat föl memóriánk. Jó esetben beugrik egy-két egyéni kötet – *Novomesky, Lukac* –, s talán még egy antológia vagy egy történeti áttekintés is földereng: *Szalatnay, Krcmery* – s a leltár ezzel kész. Michálik szavait megfogadva, célszerűnek tűnik tehát, hogy a *Gyűjtőpontot* csupán az általános érdeklődéstől vezetve forgassuk, s az irodalomtörténeti-filológiai és egyéb szempontokat mellőzve, csakis a számunkra érvényes mondandót, a hiteles költői személyiségeket keressük!

Kérdés ugyanakkor, hogy közelíthetünk-e a szomszédos népek szellemiségéhez, s e szellemiség termékeihez úgy, hogy kizárjuk a föld-

rajzi, s a még ennél is fontosabb történelmi szempontot, egyszóval azokat a mozzanatokot, amelyek kapcsolatunk tér-idő koordinátáit tartalommal telítik és szerves egészszé teszik-tehetik? A válasz hitem szerint egyértelmű *nem*. A michálikai szempontnak szükségképpen módosulnia kell, s nem földhözragadt észjárásunk miatt, hanem mert – ahogyan azt a '45 utáni szlovák költészet éles szemű és szellemű méltatója *Albin Bagin* írja – „... a valóságnak a költészet eszközeivel történő megismeréséről van szó, s arról, hogy e folyamat a világban való eligazodásra ösztönözzön benünket.” S mi másban tükröződhetnék jobban, pontosabban „a világ” egy bizonyos régiójának valósága: a régió népeinek élete, századainak, sorsfordulóinak és nem utolsósorban hétköznapijainak történelme, mint költészetében, irodalmában. „*Igaz viszont* – folytatja *Bagin* –, *hogy erre a költészet csak akkor lesz képes, ha a szerző többet fog tudni a valóságról, mint olvasója.*” E következményszerű megállapítás a létanalízis elmélyültségét, pontosságát és történelmi indíttatását tételezi. Eképp – a közelítési lehetőségek tanulságait megszívlevélve – nem mondhatunk le a vizsgálódás sajátos érzékenységeket magukba foglaló szempontjairól sem. Kiben ne idéződnének a közös „történelmi érintettség” – a különféle nemzeti el-

fogultságok avagy a kisebbségek ügye – által kiváltott „kárpát-medencei” neuralgiák!? Idegeinkben hordozzuk együttélésünk századok óta megoldatlan kérdéseit. Mert e tekintetben is le kell számolnunk egy illúzióval, mely szerint – mint annyi mást – ezeket a gondokat is megoldja a régióra jellemző '45 utáni szocialista típusú társadalmi-politikai berendezkedés! Kiderült, hogy önmagában-önmagától, cselekvő részvételünk nélkül semmit sem old meg! Úgy véltük: az új állami-nemzeti formációk valóra váltják a régi álmot: a sorsközösségen alapuló, előítéletmentes „dunamenti” szövetséget, ha másban-másként nem, legalább szellemiekben. A tények azonban nem igazolták a reményeket: a történelmi sokkok túl mélyek. S ahhoz, hogy a régi, területszerző aktuálpolitikák jegyében fogant kölcsönös előítéletek és vádaskodások megszűnjenek, az eddignél erősebb, belső értékeit tökéletesen ismerő, s abban maradéktalanul bízó, s ugyanakkor *egymásra nyitottabb nemzeti közösségek* kelljenek. A nyitottsághoz pedig a nyílt beszéd is hozzátartozik. Tudnunk kell magunkról és „történelmi felelőssainkről” mindent, hogy az általános, közös, és az egyedi, néphez-nemzethez kötött értékeket megismerve, *megtanuljuk egymást!*

Így, ilyen igényességgel, ezek alapján keresem tehát a *Gyűjtőpont*, a '45 után induló nemzedékek 26 költőjének közös jellemzőit, s a különféle poétikák sajátosságait. Szűkebb tér jut ugyan az egyes pályaképek szemügyre vételére – de ez magából az antológia műfajából is következik. lévén a válogatás és teljesség egymásnak ellentmondó fogalmak.

Milyen is hát ez a költészet, mit mond nekünk magyaroknak, mit tud, ami „dunamenti identitá-

sunk” szempontjából lényeges!? Kiindulópontom az a tény, hogy itt, szűkebb Közép-Európánkban a lét elsajátítási és kinyilvánítási módjai – adott történelmi helyzet függvényeként – *sajátosan* egyediek. Ennek érzékelése, poétikai leképzése az antológia egészének alapvonása – és egyben erénye. Fogalmazhatunk úgy is: ez a költészet nem más, mint az akarattól független keretek közé szorított lét tanulása. Másként: az identitás versbe emelése: a személyes szabadság méltóságának tudata és a *megélés korlátainak felismerése* adják a versek zömének belső – az ellentmondásra alapozott – dinamizmusát. „*Én még nem vagyok igazán ittbon*”; és „*Végtelen termeket takarítok nap mint nap, a te képed keresem bennük...*” – fogalmazza meg e tényt a helyenként K. u. K.-hangulatokat idéző, szecessziós életérzést induló versépitési móddal is hangsúlyozó, rokonszenves egyéniségű *Milan Lajciak*. Ez a bizonytalansági, nyilvánvalóan hiányérzetből táplálkozó attitűd – aminek természetes következménye a Lajciakéhoz hasonló nosztalgia, monarchiás és első köztársasági reminiscenciák gyakori fölbukkanása – a hiány föllelésére irányuló vágy, hol éles körvonalakkal, hol pasztelles színekbe oлдva, majd mindenik szerzőnél föllelhető. S ahogyan költőről költőre, versről versre haladunk, kezdeti sejtésünk bizonyossággá válik: a hiány, amit éreznek, sejtjenek és mégsem tudják megnevezni, nem elsősorban az egyéni lét pástjainak csonkultsága miatt képződik. Voltaképpen saját maguk teremtették: az identitás történetiségének teljes mellőzésével. Nyilvánvaló, hogy ennek okai a poézisen kívül *is* keresendők. Ez némiképp megmagyarázza, hogy a versekben inkább csak a hiány megnevezésének vágya-igénye fogalma-

zódik, mintsem a megszüntetésére irányuló akarat tör utat. Tovább bonyolítja a dolgot, ha az identitás torz történelemszemlélethez kötődik, amely torzulás épp a valós történelmi önértékeléshez elengedhetetlen mozzanatokot igyekszik semlegesíteni (fonák logikájú elfojtással) – a hamis öntudat mítoszait táplálva ezáltal. Így azután az is érthető, ha az antológia szerzőinek zöménél még ez a főtebb említett vágy is tétova. Am, míg a többiek épp csak sejtik a létanalízis ürcsjárait – vagy, mint például Feldek, egyszerűen elkerülik az ingoványos „te-repeket” –, addig *Milan Rufus*, a kötet egyik legmarkánsabb szerzője tudja: „*Asztralra tenni valamit, valami pontosat.*” (S ez nem jelenti azt – mint majd látjuk –, hogy amikor kísérletet tesz rá, ne bicsaklana meg a hangja.). Elmondható hát, hogy egy bizonyos elem kétségkívül hiányzik ebből a poézisből: az egyéni és közösségi lét *történelmi dimenziója*. Az átléncygités – a létélmény versbéli ereje – így szükségképpen csorbul; a poézis gyakorlat omlik szláv borúba és fatalizmusba. Némely hermetikus vonásokat is mutató költészetnek ez olykor kifejezetten javára válik – *Lydia Vadkerti-Gavornikovánál*, a pontosan, szépen verselő *Pavel Koysnál*, *Mikulás Kovácsnál*, az elomló, lágy hangulatokat, kerek, kissé pesszimiztikus világgéppé ötvöző *Jozef Mihalkovicnál*, a mediterrán sejtelmekbe merítkező *Viliam Turcánynál*, de *Stefan Strážay* és *Daniela Hivesová* verseiben vagy *Ján Buzássy Nauszikaá* című ciklusában is. Másutt, ahol a történelmi létélmény plasztikus megjelenítésére irányuló tudatos törekvés fölfedezhető – jellegzetes képviselőjeként *Miroslav Válek*et említhetem – a szándék olykor szándékolttságba, hangsúlyos didaxisba, s nem ritkán aktuálpoli-

tikai jelszavak hangoztatásába csúszik, s mindez az egyébként kiváló versek erőcsökkenését vonja maga után. Rosszabb a helyzet, amikor az identitásépítő történelemélmény „megverselésé” a váleki „urbánus” közelítéssel szemben „népi” ihletésű. Jellemző, ahogyan az egyébként rokonszenves rufusi szemlélet torzul a „kénycs” tárgyánál. *Történelemóra* című verse a már-már gyermeteg narodnyikizmus iskolapéldája, a Nagy Szlovák Mítosz harminchétsoros változata a történelem háta mögött élő, szerelnivalóan szelíd Szántóvető-Ósátyáról. (Olvastán a dák harcos képe idéződik bennem, aki olyannyira békeszerető volt, s oly mértékben betöltötte a kultúra-teremtés vágya, hogy inkább kivonult a történelemből csakhogy végre nyugodtan építhesse mindkettőt – történt mindez több mint kétezer éve –, hogy azután egy transzcendens néptörténet misztériumjátékának keretében román anyanyelvű pásztozemberré válva, a XI–XII. század folyamán *a semmiből* élénkebe toppanjon.) Reználtan veszem tudomásul a szlovák ósátyák földjén dözsölő „idegen kiskirályok” tételezését is, és Bagin megállapítása jut eszembe: „*egy régi album megsárgult fényképeire emiékertettek*” az efféle sorok. Szokás manapság életkori hasonlatokkal élni, felnőt vagy kiskorú állampolgári tudatról, irodalomról stb. beszélni. Ehhez folyamodva azt mondhatom, hogy a '45 után induló szlovák költőnemzedékek irodalma, az antológia által fölmutatott *összképében* olyan felnőtet láthatunk, aki gyermek- és ifjúkori frusztrációk következtében gondolkodási hibákat ejt.

Mert a „felnöttség” egy pillanattig sem vonható kétségbe. S ezt nem csak a főtebb kifogásolt jelenségek ellenpéldái: a léthelyzet pontos értékelésével ízig-vérig modern, átütő

erejű, európai látókörű – érzésem szerint a kötet legkiteljesedettebb, legérettebb szerzője – *Lubomir Feldek* (*Kelepcében*), vagy a rendkívül rokonszenves hangú *Vojtech Kondrát* (*Magyar este*) és – mutatis mutandis – *Válek* (*A szülőföld kéz, amelyre ráborulbatsz sírva*) művei bizonyítják, hanem az érettség is, az a személyiség autonóm törvényeit méltóság tudattal faggató poétikai alapállás, amely még a gyengébb hangú szerzőknél is pontosan észlelhető. Egy rosszcsengésű szóval élve: a miénknél sokkal „*polgárosultabb*” szemlélet, öntudat és szellemi magatartásforma kap teret ebben a költészetben, amely mindaddig ragyogó eredményeket mutat föl, amíg létanalízise az „itt és most” élő személyiségre, s annak mozgásterére irányul. S ehelyt egy kitérő erejéig külön kell említeni a csakis napjainkra, a hetvenes–nyolcvanas évekre jellemző életérzést a költészet új lehetőségeinek fölfedezésével alkalmazásával kifejező, az előző nemzedékektől elütő alkotómódszerekkel megverselő, fanyar, kesernyés, ironikus hangvétellű *Ján Ondrust* (*Epeállapot* című verse a kötet egyik legjobb műve) az eleven, lüktető, az antológia többi költőjéhez mérten legtöbbet újító, nagy formátumú, erőteljes hangú *Ivan Stropkát* (*Most és más szigetek*) és a fojtott izzású *Daniel Heviert*. Ám azokban a pillanatokban, amikor a személyiség történelmi gyökereinek föltárására

vállalkozni, a poézis valóságos elemzés és credmények helyett egy torz ideológia torz jelszavainak poétikai kliséivé silányul. Másképpen: ezek a költők otthon vannak önmagukban, otthon vannak Európában, de nincsenek otthon a Bagin által említett világban, *nincsenek otthon a Duna mentén*. Elegánsan, fölényes tudással ötvözik a szlovák irodalmi örökséget a legjobb európai költészeti hagyományokkal, s a bravúr értékét emeli, hogy „polgárosultabb” létre-öntudatra ösztökélő belső erejükből fakad. Efölötti örömmüket azonban elhomályosítja az észlelés: a bagini mércét sem elérni, sem meghaladni nem tudják.

Mindent összevetve: a *Gyűjtőpont* – figyelembe véve tájékozottságunk hiányait – alapvető jelentőségű munka. Hogy kézbe vehetjük, elsősorban a válogatásban-szerkesztésben és a kísérő apparátus (történelmi áttekintés, életrajzi-könyvészeti jegyzetek) elkészítésében hallatlanul alapos, lelkiismeretes munkát végző *Tóth Lászlót* és a fordításokkal remekelő felvidéki magyar és hazai költőket illeti elismerés. Jószívvel ajánlom a könyvet méltó figyelemre – az olvasó nyilván több lényeges vonását látja majd meg, mint amennyire írássom szűkre szabott terjedelmében rávilágíthattam –; mindenesetre a fölfedezés öröme minden elfogulatlan olvasónak megadatik: Európa itt van a szomszédban!

ENDRŐDI SZABÓ ERNŐ

Érték és hídszerep

Szakolczay Lajos: Dunának, Oltnak

Végre a kezünkben van Szakolczay Lajos régen várt könyve, a *Dunának, Oltnak*, amely az Illyés Gyula-i „ötágú sip” jegyében a határon túli magyar irodalomról igyekszik egyfajta keresztmetszetet adni. Az utóbbira annál is inkább szükségünk van, mivel Szakolczay kötete azon ritka művek sorába tartozik, amelyek a csehszlovákiai, a jugoszláviai, a kárpátaljai és romániai magyar irodalom kivül a nyugati magyar literatúráról is ízelítőt ad, s egyáltalán nem foglalkozik magyarországi alkotókkal. Szakolczay mondja könyvéből: „tágabb lesz az általunk ismert magyar irodalom, ha Cs. Szabó László (London) esszéi, Határ Győző (London) drámakölteményei, Tűz Tamás (Scarboro), Faludy György (Toronto), Vitéz György (Montreal) és Fáy Ferenc (Toronto) versei és a párizsi Magyar Műhely alkotóinak, Nagy Pálnak és Papp Tibornak versképobjektjei, Borbándi Gyula (München) és Albert Pál (Párizs) irodalomtörténeti tanulmányai és kritikái olvasójukra várnak Illyés Gyula, Weöres Sándor, Nagy László, Csoóri Sándor, Mészöly Miklós, a romániai Kányádi Sándor, Sütő András, Szilágyi Domokos, a jugoszláviai Tolnai Ottó, Domonkos István, s a csehszlovákiai Tózsér Árpád, Dobos László, Cselényi László könyveinek társaságában”.

A fiatal, negyvenes éveit elejét taposó kritikus, irodalomtörténész Szakolczay Lajos immár másfél évtizede foglalkozik a kortárs magyar irodalommal, azon belül a szomszédos országok magyar irodalmával. Írásai 1968-tól jelennek meg különböző lapokban és folyóiratokban. Több kötetet válogatott és szerkesztett: *Szilágyi Domokos: Válogatott versek és műfordítások* (1979), *Megtartó varázslat* — Költők József Attiláról (1980), *A szarvassá változott fiú* — Magyar költők versei Bartók Béláról (1981), *Dsida Jenő: Összegyűjtött versek és műfordítások* (1983). Már a szellemisége és a keze nyomát viselő kötetek is világosan példázzák Szakolczay

érdeklődési körét, etikáját: az egyetemes magyar irodalom kisugárzó közkincsévé tenni nemcsak a határon túli magyar irodalmat, hanem József Attila, Bartók Béla örökségét, példáját is. Ezzel méltó társává válik annak a nemzedéknek, amely a magyar irodalmat egyetemes egésznek tekinti, s akik közül elsősorban *Czine Mihály*, *Pomogáts Béla*, *Ilia Mihály* szorgoskodik a határon túli magyar irodalom magyarországi köztudatba való beépítésén, és saját nemzedéktársai közül *Görömbei Andrásnak*; s jönnek már a fiatalabbak: *Zalán Tibor* és *Bertha Zoltán*.

Szakolczay kötetéből az is kitűnik, hogy legnagyobb érdeklődéssel a romániai magyar irodalmat figyeli, könyvének fele ezzel foglalkozik. Fő alakjának Sütő Andrást tartja, *A fűszál lehajlik* című fejezetben több írásban kutatja az író erkölcsi magatartásának gyökereit, megtartó erejének forrásait, „plebejusi együttérzését”, s tapint rá a sütői életműben meghatározó szerepet játszó figyelmeztetésre: „az igazság csak akkor igazság, ha érvényesítettik!” (315. l.) Sütő perszopoliszi látogatása nyomán született ütiességében, a *Perzsákban* évezredek fog át. „Az egyetemes elrendező és mindent megbékítő, Nagy Sándor hódításaival — írja Szakolczay —, a szuzai Nagy Menyegző paranccsal összefogdosott és idegen katonák által meggyalázott asszonyaival néz farkasszemet. Felmentő ítéletet nem vár egyik részről sem, de az írásból egészen jelenünkig visszahangzó, írói-emberi etikájából következő tanítása örök érvényű: *Míg egy népnek titkai vannak: véglegesen nincs meghódítva*”.

Sütő Andrásról szól akkor is, amikor a *Csillag a máglyán* budapesti és kolozsvári, illetve a *Káin és Ábel* kolozsvári előadásáról tudósít. Különösen a sütői életmű elemzésekor érezzük, hogy Szakolczay kritikus-irodalomtörténeti ars poeticája igen hasonló a nagy erdélyi alkotóéhoz: az „itt állok, másként nem tehetek”, ná-

la is korparancs. Persze mindebből logikusan következik az is, hogy elengedhetetlen az elődök megbecsülése, munkásságuk továbbvitele, tapasztalataik megszívlelése. Ennek legszébb darabja a *Balogh Edgár hűsége*, amely alcíme szerint jellemrajzi vonások egy portréhoz. Baloghnál is azt kutatja — mint Sütőnél is —, hogy „*úgy cselekedjünk, hogy megmaradjunk*”. A hajdani csehszlovákiai Sarlós, majd a harmincas évekbeli romániai MADOSZ-os, aztán Magyar Népi Szövetséges Balogh mondta nyílt szívvel: „*úgy akarunk dolgozni, hogy szocializmusunk ne csak szál-longó dialektika legyen, hanem kemény anyanyelvűség is*”. S ebből már világosan következik Szakolczay szerint: „*Balogh Edgár nemzetiségi politikája, a Duna-völgyi gondolatot a testvérnépek közeledésére felhasználó eszmerendszere a lenini nemzetiségi politika célkitűzéseit vallja magáénak. Először: mert a nemzetköziséget nem nemzetek fölött lebegő ködnek, de kinek-kinek a saját nemzetében vállalt népi alkotó munka és egyetemes emberi felelősség jegyében alakuló létállapotnak ismeri, másodsor: mert a cseh polgári demokráciában és az állandó viharú Erdélyben is megbizonyosodhatott a hidszerep fontosságáról és hasznáról.*”

Kitűnő tanulmányban elemzi Szakolczay a hagyománytudat és folytonosság összefüggéseit a jugoszláviai magyar irodalomban. Azt, hogy *Szenteleky Kornél* couleur locale örökségéből hogyan fejlődött ki a mai, áramlatokban igen gazdag vajdasági magyar irodalom, s az Új Szimposium-nemzedék.

Legizgalmasabb írása a *Nemzedékek kapcsolódása*, amiben a romániai, jugoszláviai és a csehszlovákiai magyar irodalom fiatalabb generációiról szól, illetve hasonlítja össze pályájukat, indulásuk azonos és eltérő körülményeit. Értékelésük nehézségeinél szerinte a lényeg: „*Az egyetemes magyar irodalom értéktudata még mindig habozik, ha valamely szomszéd ország magyar írójának kell mérlegre tenni az életművét. Hatványozottabban érződik ez akkor, ha a vizsgálandó személy a fiatalabb korosztályból kerül ki. E zavar oka kettős: a külföldről elég nehezen és kis példányszámban hozzánk bejövő könyvek — tisztelet a kevés kivételnek — még most is csemegének számítanak, és gyakran még a szakemberekhez is*

kerülő úton jutnak el. S ha a kritika — legtöbbször késve — föl is fedezi értéküket, az olvasóközönséget befolyásoló és irányító szava — a másik fél nem mindig jutván hozzá a könyvekhez — süket fülekre talál. De ezen információs bizonytalanság mellett van még egy nagyobb gond: a nálunk 'fiatal írónak' titulált, gyakran a negyven éven jóval felüli derék-had, generációs és egyéb értékorientációs problémák miatt, egyre 'fiatalodik', miközben a vele egyidős (vagy nála fiatalabb) szomszéd országbeli magyar író az adott környezetben és értékrendben szinte már klasszikusnak számít.” S Szakolczay nem csupán a néhány éve fiatalon elhunyt *Szilágyi Domokosra* gondol, hanem a negyven év körüliekre, a hazájában már rangot szerzett vajdasági *Tolnai Ottóra, Domonkos Istvánra, Gion Nándorra*, az erdélyi *Lászlóffy Aladár*ra, a szlovákiai *Cselényi Lászlóra*. E nemzedékek a hatvanas évek elején indultak a *Forrás-sorozat*, illetve a *Symposion* jegyében, a szlovákiai magyar irodalom új hulláma viszont csaknem egy évtizedet késett. Részben ehhez a tanulmányhoz kapcsolódik Szakolczay egy másik írásával, amikor az „ötágú” magyar irodalom legfiatalabb ágát, az alig negyedszázados műltra visszatekintő kárpátaljai veszi számba. Elemzi a *Kárpáti Kalendárium 1970—1973.* között megjelent irodalmi mellékleteit, s e literatúra máig is legnagyobb alakjának, a néhány éve elhunyt *Kovács Vilmos*nak a munkásságát, aki verseivel és a *Holnap is élünk* című dokumentumregényével (1965) teremtett maradandó értékeket.

Fontos érdeme Szakolczaynak az is, hogy kötete *Ötödik ág* című fejezetében a nyugati magyar irodalom legjelesebb alkotóira irányította figyelmünket. Sajnos, ez az ág jelentős értékei ellenére még mindig nem épült be kellően a hazai szellemi köztudatba.

Szakolczay könyvében természetesen nem foghatta át a határon túli magyar irodalom egészét, nem figyelhetett valamennyi értékére, viszont sikerült megragadnia azokat a csomópontjait, amelyek valamennyiünk számára fontosak. Még az sem von le értékükből, hogy több írása a hetvenes évek legelején, immár egy évtizedre készült. Megállapításai most is helytállóak. . . (Szépirodalmi)

BOTLIK JÓZSEF